

tározatát nem vette tudomásul, és minden eszközt felhasználó szőlőbirtokának visszaszerzésére: megfenyegette a újbirtokosokat, éretlenül leszűreteltette szőlőjüket, és még tettlegességre is sor került. Adorján özsze-kötöttései révén meggyőzte az Országos Földbirtokrendező Tanács néhány tagját, hogy „a mezőgazdasági termelés élethivatása” (ezen a jogcímen a földreformrendelet 14. szakasza mentesítést adott)³, és a megélhetéséhez feltétlenül szükséges a karácsondi határban fekvő szőlőbirtok. Mivel a mentesítésre ígéretet kapott, a volt községi főjegyző támogatásával olyan szerződést ajánlott fel a juttatottaknak, amelynek értelmében „a szőlő használatáért a termésük 40 százalékát részére átadják.”⁴ Az újbirtokosok egy része aláírta a szerződést, többen megtagadták, mert nem voltak hajlandók lemondani törvényes jogaikról. Ezek közé tartozott *Bakos Pál* és felesége is, akiket amikor nem teljesítették a „földesúri szolgáltatást”, Adorján emberei fokossal megtámadtak és véresre vertek. Ez olyan nagy felháborodást keltett, hogy valamennyi baloldali blokk pártjának megyei lapja elítélte, a helyi Földigénylő Bizottság küldöttsége pedig felkereste *Veres Pétert*, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökét és tájékoztatta a községben kialakult helyzetről.⁵

Az író 1946. szeptember 18-án Karácsondra érkezett, hogy a helyszínen vizsgálja ki a szőlőbirtok körül keletkezett viszályt. A község házára behívatta a Földigénylő Bizottság tagjait és a pártok helyi vezetőit. Jelen volt Adorján József is, aki azt állította, hogy szőlőbirtokba nem is került kiosztásra és azt szerződéses alapon művelik. Ezt a jelenlevők megcáfolták, és ismertették Adorján „viselt dolgait”, mire az beült autójába és eltávozott, ügyének további képviselővel fiát bízta meg, aki arra hivatkozott, hogy a szőlőt a juttatottak nem művelték meg, ezért a munkálatokban hiányzott a folytonosság. Az újbirtokosokat is behívatta „Péter bácsi”, akik egyöntetűen vallották, hogy a kapott szőlőt becsületesen megdolgozták, és elmondták, hogy a földosztáskor Adorján embereivel a bevert karókat kidobatta, és a vincellér útján állandóan fenyegette őket. *Veres Péter* nyugodt, nyílt tekintetűre és megfontolt kérdéseire a vincellér sem mert hamisan vallani, és Adorján fiának a szemébe mondta, „hogy igenis, az ő parancsukra történt minden, és a juttatottak igazat mondanak”. *Veres Péter* azzal zárta le a vizsgálatot: „a szőlő azoké, akik megdolgozták”.⁶

A Néplap tudósítója megkérdezte *Veres Pétert*: „mi az oka, hogy Adorján az Országos Földbirtokrendező Tanács paraszttá akarta nyilvánítani”. Bajusza alatt mosolyogva „Péter bácsi” a következőket válaszolta: „*hát uraim, ezzel még én sem vagyok tisztában, de azt tudom, kié a föld...*”⁷

Lezárult a karácsondi földhözjuttatottak csaknem két éves harca a szőlőért. *Veres Péter* a jegyzőkönyveket magával vitte bizonyítékul az Országos Földbirtokrendező Tanács tagjainak, hogy a parasztságot „*jogos örökségétől*” senki sem foszthatja meg.

Dr. Horváth Mihály



A Sárospataki Népfőiskola ötven éve

*Pozsgay Imre átadja a HNF OT kitüntető
jelvényét dr. Újszászy Kálmán professzornak
(Dr. Varga András felvétele)*

A múltról. „Az indulásának 50. esztendejére emlékező Sárospataki Népfőiskola gyökerei a századelőre vezethetők vissza. Ekkor születtek azok, akiknek élete, munkája vele összeforrott. Ahhoz a generációhoz tartoztak, amelytől Illyés Gyula temetésén köszönt el a nemzet... ezt sebezte meg szinte halálosan az országnak darabokra hullása... Csak korai ocsúdása magyarázza, hogy nem roppant össze, sőt vállalta azt a feladatot, amelyet ritka nemzedékének szánt történelmünk: alapot rakni a régivé minősült Magyarország helyett az újnak.” Így vezet be dr. Újszászy Kálmán professzor, Illyés Gyula kortársa,

³ Heves megyei Levéltár, Eger V—241. 20. rsz.

⁴ Gyöngyösi Néplap, 1946. szeptember 15.

⁵ Gyöngyösi Néplap, 1946. szeptember 22.

⁷ Uo.

népünk nagy öröge az a forrásértékű emlékkönyvet, amelyet a Sárospataki Népfőiskola fél évszázados jubileumára adott ki a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, közösen az Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézetével.

Dr. Szabó Zoltán és dr. Újszászy Kálmán teológiai tanárok és — a fenti idézetben jellemzett nemzedékből való, s nekik segítő — sok-sok kiváló ember hozta létre 1936-ban és működött 1948-ig, amíg lehetett, a Sárospataki Népfőiskolát.

Azoknak az értelmiségi fiataloknak (s nemcsak Patakon, persze), akik az 1920-as évek során az egész világra kiterjedő tájékozódást és korszerű műveltséget szereztek, s érezték: felelősek népünk sorsáért, új élet indulásáért a megcsönkült hazában, nem kerülhette el a figyelmét, hogy a fő teherviselő elem, a parasztság mennyi hátrányt, elmaradottságot, gyöngeséget hordozott.

A pataki főiskola tanárai különösen tudták ezt, hiszen az iskola jóvendőközete az ország egyik legszegényebb régiója volt (sajnos, ma is az). Rákóczi kurucainak egykori földjén vegyesen és egyszerre volt jelen a kistelepülések parasztságot kalodákba záró nagybirtok, a cselédsors, az agrárproletár-mozgalmak; a református és katolikus gyülekezetek rovására szekták „néma forradalma” parázslott, erősödött; másfelől az ipari bázisok létesülése nem a jólétet hozta, hanem a munkások kiszolgáltatottságát. Falvak százaiból évtizedeken át nem került Patakra diák. Szinte csak a papok, tanítók gyerekei iskolázódhattak, s általában csak éppen pappá, tanítóvá; akik aztán (azokban a félfeudális idoszakokban, az akkori közszellem hatására) kicsit úgy mentek vissza a falvakat szolgálni, „mintha gyarmatra mennének”. A „gyarmatra”, ahol ráadásul az 1930-as évek első felében éppen „bolettás” világ, mély gazdasági és emberi válság pusztította a korábbi évtizedekben már kritikusan lecsökent életörököt.

A főiskola tanári kara tudta: a szellemiekben kell új utat törni a jövendő felé, a pontosan felmért valósághoz kell igazítani az oktatás-nevelés minden rugóját. A diákok tanulmányaiban a kendőzetlen valóságra kell felkészíteni, s arra, hogy (népe áldozatából) tanult emberré érven, tudnia kell, kit és miért és milyen felelősséggel szolgál.

Eszközül, keretül az akkor elterjedőben lévő cserkészlet módszereit adaptálta elsőként a tanári kar arra, hogy megismerjék a környezetet, majd a messzebbi falvak és távolibb vidékek életét. Ebből nőtt ki a munkatáborok szervezése: templomokat, iskolákat tataroztak, bekötőutakat építettek, kiszabadítandó sárból-sórétegségből a kistelepüléseket. Nemsokára a kinyílt szemű-eszű diákság igényelte, kérte professzoraitól, elsősorban Újszászy Kálmántól: rendszeres faluszemináriumi alkalmakon ismeresse a témára vonatkozó irodalmat és vitassák meg együtt, tanárok és diákok a nemzeti gondokat. Majd rájöttek: nem elég az elmélet, rendszeres terv és cél szerint kell menni a falvakba, kutatni kell az életet, sőt: ki kell vinni, olvastatni a könyveket, újságokat, felsugároztatni a „szellem napvilágát” a legelesettebb környezetekben is, ahol bizony „korán sötétedik”.¹ A faluszemináriumi anyagát, iratait (világviszonylatban egyedül értékelték) ma is őrzi a pataki gyűjtemény, mintegy 20 000 oldalon. S itt történt a nagy fordulat: a falvakba kijáró diákság kérte, követelte, hogy *legyen* a főiskolán népfőiskola! [Jóval megelőzte ezzel a népi írók később kibontakozó mozgalmát!]

1936. február 1—9-ig tartották az első népfőiskolai tanfolyamot, 34 résztvevővel. Aztán (1938. kivételével) évente, 1948. áprilistól bezárólag. 1986 júliusában megjelent jubileumi emlékkönyv a leggyakorlatiasabb forrásmunka ahhoz, hogy a legfontosabb adatokat erről a népfőiskoláról egyetlen, összefoglaló anyagban megtalálni lehessen. Itt csak arra a statisztikára utalhatunk, amit dr. Újszászy Kálmán 1983-ban tett közzé, a *Confessio* 1983/3. számában: ... Nyolc esztendőn át, 1944. február 20-val bezárólag előbb mint 9, 12, majd 15 napos, s végül 5 hétig tartó népfőiskolai tanfolyam; 1945 ősztől kezdődően pedig 3 éven át, mint a teljes téli hónapokat igénybe vevő külön fiú és külön leány — összesen tehát hat alkalommal megrendezett — ún. „állandó” népfőiskola. A résztvevők száma együtt 460 volt: 339-en látogattak a tanfolyamokat, egyet-egyet átlag 42-en; 64-en a fiú-népfőiskolát, átlag tehát 21-en; 57-en a leány-népfőiskolát, évenkénti átlagban 17-en.”

De hadd idézzük még tovább Újszászy professzor írását, az „ügy lényegét” illetően: „... diákszobákban... laktak, a konviktusban étkeztek, tehát főiskolai diákközösségekben éltek, 'pataki diákok' voltak. A döntően formáló hatást azonban... mégsem a környezet, hanem a tanfolyam vezetőjének... a kezdeményezésekre mindig kész... ezekben élő és eléggő dr. Szabó Zoltánnak, s a vele együtt dolgozó munkatársaknak, közöttük is első helyen, faluja szerelmesének, a nemzedékeket formáló paszabai igazgató-tanítónak, Turi Sándornak és dr. Möricz Miklósnak, Zsigmond lenyűgöző egyéniségű, megejtően kulturált közigazdász-statisztikus öccsének, aki szenvedélyesen kutatta, ahogy ő nevezte „a földmives ember helyét, szerepét a nemzet életében” jelentette. Möricz Miklósnak köszönhető a kezdeményezés komoly, a vezető fővárosi sajtón át is jelentkező visszhangja, ami viszont olyan légkört teremtett, amelyben a népfőiskola szinte egyik napról a másikra központi kérdésként jelentkezett, elindulva azon az úton, amelyen, alig néhány év múlva országos mozgalommá, nemzeti ügyvé vált egyfelől, másfelől bátorítást adott hasonló... vagy továbbfejlesztő indulásokhoz szerte az országban.”

A fentiek kiegészítésére fel kell tennünk a kérdést: mi volt a (s nemcsak a pataki) népfőiskola fő célja? Legrövidebben így felelhetünk rá: önművelődés elemi vágyának felkeltése, hogy majd a kialakuló egyéniség megfontoltan, harmonikusan és hasznosan építse önmagát és környezetét.

¹Korán sötétedik — ez volt a címe annak a könyvnek, amelyet 1932-ben három pataki diák (egy teológus, egy tanítóképzés és egy nyolcadikos gimnazista) kiadott Patakon, s amely a bodrogházi tanák cselédségének nyomorúságait ábrázolta döbbenetes módon. Szabó Zoltán teológiai tanár írta a könyvhöz előszót, ami miatt elbocsátás és üldöztetés érte volna, ha egysegesen ki nem állt mellette az egész tanári kar.

A jelenről, melyet (mint új folyamatot) 1945-től kezdve maig, célszerű itt „egyetlen körütekintéssel” szemlélni.

1945. november 22-től 1948. április 23-ig tartóan, a Finnországban élő (házánk és Finnország nagy öregének egyként számító) Rác István vezetésével egyre hosszabb tanfolyamokkal működött a népfőiskola, majd kiegészítőleg és vele párhuzamosan a pataki várban a Szabadművelődési Akadémia. 1948-ban a kormányzat (sok más intézménnyel, egyesületekkel, körökkel, társaságokkal stb. együtt) mindezeket megszüntette, felszámolta.

A minden embert próbára tévő nehéz időkben a népfőiskolások mind magánéletükben, mind a közéletben, s az ország építésében, különösen a mezőgazdaság átszerveződése sodrában általában kitűnőleg helytálltak, s aki tehette, szakmákat, képesítéseket szerzett az állami iskolákban.

Mihelyt lehetett, az 1960-as évek közepétől kezdődően (előbb barátilag, családi keretekben, majd 1976-tól már Sárospatakon) évente rendszeresen találkoznak a volt népfőiskolások. De most már három nemzedék van együtt a találkozókon, a gyermekek, sőt unokák is, egész nagycsaládok együtt jönnek Patakra.

Ezek az együttlétek két-három napon át egyre inkább „népfőiskolás továbbképző alkalmakat” jelentenek, „intézményt”, egyféle fórumot, országos rangú közeleti emberek, kitűnő írók előadásait követő hozzászólások, viták révén.

Új történeti, főleg művelődéstörténeti korszak kezdődött azzal, hogy az 1979-es találkozón (Képes Géza javaslatára) a korszerű és a régi tapasztalatokon épülő, de új típusú magyar népfőiskolákat kezdeményező mozgalom indult Sárospatakon. Ennek során eleinte megvalósíthatónak tűnt Budapesten 1984/85-ben az ún. NORMA-népfőiskola, a TOT (Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa) és más szervek védnökségében. Ennek indulásához a fővárosban végül is nem adódhatott lehetőség. Ám (nyilván a pataki kezdeményezések hatására is) 1986 tavaszán, a TIT gondozásában már tizenegy újféle népfőiskolai tanfolyam működhetett országosan.

1986. július 4—6-án történt a volt népfőiskolásoknak, családtagjaiknak és közeleti szerepű vendégeiknek a jubileumi, az eltelt fél évszázadra emlékező találkozója Sárospatakon. A beszélgetések (viták) különösen két téma körül bontakoztak ki. Dr. Márton János agrárközgazdász előadása: A magyar parasztság legutóbbi 50 évének áttekintése. Merre vezet tovább járható út?, továbbá dr. Rottler Ferenc egyetemi tanár, a TIT főtíkára előadása: Hogyan tovább a népfőiskolai mozgalomban?

Népfőiskolás küldöttségek megkoszorúzták a volt népfőiskolai vezetők sírját Sárospatakon, Paszabon és Budapesten. Megemlékeztek dr. Móricz Miklósról, születésének 1986. december 7-én volt 100. éve. Bemutatták Péterffy András filmrendező dokumentumfilmjét: A nép főiskolája. A zenei rendezvényen Béres Ferenc, Barsi Ernő, Darányi Lajos és Vass Lajos működött közre.

A július 6-i jubileumi ülésen megjelent Pozsgay Imre, a HNF OT főtíkára is, és a HNF kitüntető jelvényét adta át dr. Újszászy Kálmánnak, népfőiskolai tevékenységének elismeréseként. Dr. Maller Sándor professzor mondott ünnepi beszédet, felidézvén az eltelt fél évszázad népfőiskolai eseményeit és bennük Sárospatak szerepét.

A lehetséges jövőben a jelenlegi jubilánsok az új magyar népfőiskolai gondolat és törekvések szolgálatát, s ebben az évi találkozók folytatását tervezik.

A következő fél évszázad jó hírrel és jó reménnyel indulhat: a jelek szerint a Kazinczy Ferenc Társaság kezdeményezésére a TIT gondozásában és a Comenius Tanítóképző Főiskola kebelében 1986/87. telén friss hajtás tör elő: ismét népfőiskolai tanfolyam lesz Sárospatakon.

Jakab Sándor

A következő szám tartalmából: A Márciusi Front — Kájoni János emlékezete — Ötvenéves a magyar olajtermelés — Berzenczey László, Ázsia magányos magyar vándora — Holub József monográfiája Zala vármegye középkori történelméről — Győr megyei jobbágyszervek a XVII. sz. akonyán — Egy középkori tipográfus család — Beszélgetés Egyed Ákos történész-szel — A hazai madárvilág változásairól — A Palócföld — A bukovinai székelyek letelepítése Csátalján, Vaskúton és Garán — Bujdosó leventék a Bakonyban — Az alsósági evangélikus gyülekezet kurátorainak feljegyzéseiből — Nemzetiségi találkozó a határ mentén — Nagy Imre iróportréi — Az 1986. évi honismereti táborok tapasztalatai — A táj- és népkutatástól a honismereti táborokig — Könyvismertetések — A népfőiskolai történeti és az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat értékelése.